دوستی و نقش دوست در تربیت انسان از منظر آیات و روایات

زهرا علوی پور[1]

نوشتار حاضر با عنوان نقش دوست در تربیت انسان از منظرآیات و روایات با هدف تبیین نقش تربیتی دوست در زندگی انسان به روش توصیفی نگاشته شده است. در مکتب اسلام داشتن دوست، به عنوان یک ارزش، مورد سفارش و تأکید قرار گرفته است.. یافته های تحقیق نشان می‌دهد نقش تربیتی دوست در دوران مختلف زندگی متفاوت است. از نگاه امام علی علیه السلام آن کسی که تو را به آن نشئه جاودانه دعوت کند و به تو در اعمال صالح کمک کند، آن دوست شفیق تو است. دردوران کودکی، دوستی ها نقش بنیادینی در رشد اجتماعی و عاطفی کودک دارند. در دوران نوجوانی، دوستی ها به ویژه از نظر هویت سازی، استقلال شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و حمایت در برابر فشارهای اجتماعی بسیار مهم هستند، در دوران میانسالی دوستی هابه عنوان یک منبع مهم حمایت اجتماعی و عاطفی باقی می مانند و در بسیاری از موارد تبدیل به روابط صمیمی تر و دائمی تر می‌شوند. دوستی در دوران پیری و کهنسالی به یکی از ارکان مهم در حفظ سلامت روانی و جسمانی تبدیل می‌شوند. به طور کلی تاثیر دوستی نه تنها در زندگی دنیوی بلکه در زندگی اخروی نیز بسیار موثراست.

واژگان کلیدی: آیات، تربیت، نقش دوست، روایات.

1-طلبه ی سطح۲، حوزه علمیه حضرت زهراسلام الله علیها، شهرستان دورود.

مقـدمـه

مقاله ی حاضر با عنوان نقش دوست در تربیت انسان از آیات و روایات به صـورت کتابخانـه ای و بـا روش توصـیفی گردآوری شده است. در اسلام، دوستی و همنشینی با افراد صالح و بـا تقـوا بـه عنـوان یکـی از عوامـل کلیـدی در تربیـت اخلاقی و معنوی انسان مطرح شده است . با توجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است و روابط دوستانه تاثیر بسزایی بـر شخصیت و رفتار او دارند، انتخاب درست دوست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار اسـت. در ایـن میـان آیـات قـرآن کـریم و بیانات حضرات معصومین (علیهم السلام) نقش بسیار مهمی در جهت دادن به ایـن دوسـتی هـا و پرهیـز از عواقـب نـاگوار دنیوی و اخروی آنها بر عهده دارند. این مقاله به این سوال پاسخ می‌دهد که دوستان چگونه می‌توانند تاثیر مثبت یـا منفـی بر تربیت انسان بگذارند. دوستان صالح و با تقوا به رشد اخلاقی و دینی فرد کمک می‌کنند، در حالی که دوستان نا صـالح می‌توانند زمینه ساز انحرافات اخلاقی و رفتـاری شـوند. اسـلام بـا ارائـه معیارهـایی چـون ایمـان، تقـوا، صـداقت و خـوش اخلاقی، به روشنی راهنمایی برای انتخاب دوست ارائه کرده است. این مقاله همچنین به بررسی پیامدهای منفی دوسـتی بـا افراد گمراه و تاثیر آن بر زندگی فرد پرداخته، در نهایت مقاله تاکید می‌کند که تربیت صحیح و انتخاب دوسـتان مناسـب از عوامل اساسی برای دستیابی به سعادت و رشد معنوی انسان است اجتمـاعی بـودن انسـان موجـب پیـدایش آشـنایی هـا، رفاقت ودوستی ها می‌شود، زیرا طبیعت انسان به گونه ای است که زود با افراد دیگر آشنا می‌شود و در مدّتی کوتاه انـس و الفت پیدا می‌کند. برخی لغت شناسان معتقدند که: کلمه انسان از «أَنَسَ» گرفته شده و به معنی انس و الفت آمـده اسـت، یعنی انس، الفت، رفاقت، حقیقتی است که ریشه در وجود انسان دارد، وهر انسانی ذاتاً نیازمند دوست و همنشین می‌باشـد. انسانی که در انتخاب دوست توانگر باشد، در زندگی سعادتمند و پیروز خواهد بود.

در مکتب اسلام هم داشتن دوست، به عنوان یک ارزش، مورد سفارش و تأکید قـرار گرفتـه اسـت. ایـن مقالـه بـه ایـن سوال پاسخ می‌دهد که نقش دوست در تربیت انسان چگونه است و این سوال را از منظـر آیـات و روایـات مـورد بررسـی قرارمی‌دهد. در مقاله‌ی تحلیل و بررسی نقش دوستان در تعلیم و تربیت اشخاص از منظر اسلام، نوشته مرتضـی قنبرآبـادی به این موضوع پرداخته شده است. مقاله‌ای هم با عنوان نقش دوست در سرنوشت انسـان از دیـدگاه نهـج البلاغـه نوشـته‌ی کلثوم آهنگر در این زمینه وجوددارد که فقط نقش دوست را از منظر نهج البلاغه و کلام مولا امیرالمومنین (علیـه السـلام) مورد بررسی قرارداده است. کتابی نیز با عنوان نقش دوستان در سرنوشت انسان نوشته‌ی علی اکبـر صـمدی در ایـن زمینـه وجود دارد که به طورکلی به این موضوع پرداخته است. در این مقاله ابتدا به مفهوم شناسی واژه هـای دوسـت و تربیـت و نقش پرداخته شده است. سپس اهمیت دوستی بیان شده است. هشدار قرآن کریم در مورد دوستی بیان شـده، اشـاره‌ای بـه داستان عبرت آموز پسر حضرت نوح شده است. آیات قرآن در مورد دوست و همنشینِ بد بیان شـده اسـت. لـزوم جهـت دهی دوستی، عدم توجه انسان نسبت به اکثر تغییرات روحی بیان شده است، سپس میزان تاثیر نقـش تربیتـی همنشـین بیـان

شده است. مشخصات اجمالی رفیق، حسرت کفار از نداشتن رفیق خوب و تنهایی بهتر از رفاقت با بدان، نیز از بخش هایی از این مقاله است. معیار سنجش دوستی بیان شده است، همنشینی با گل و نقش دوستان در دوران های مختلف زندگی و نقش دوستی در سلامت جسمانی نیز بیان شده است، و به این سوال پاسخ می‌دهد که چرا انسان به دوست نیازمند است؟ بهترین همنشین را بیان می کند و نشانه های دوستی و محبت اهل بیت را نیز بیان می کند.

حال این سوال مطرح است که نقش دوست در تربیت انسان از منظر آیات و روایات چیست؟

مفهوم شناسی

دوست در لغت به معنای محب و یکدل و یکرنگ، خیرخواه و یار و رفیق، مقابل دشمن. و این ظاهراً در اصل دوس بوده که به معنی چسبیدن و پیوستن به چیزی است و به مرور ایام از معنی اصلی مهجور گشته در مقابل دشمن. (دهخدا:۱۳۷۷/ ۱۱۲۴۴)

نقش، به رفتاری گفته می‌شود که دیگران از فردی که پایگاه معینی را احراز کرده است، انتظار دارند. نقش های مناسب به صورت بخشی از فرآیند اجتماعی شدن به فرد آموخته می‌شود و سپس او آنها را می‌پذیرد. (https://www.parsi.wik)

تربیت در لغت از ماده ربا به معنای (زاد و نمو)، افزایش یافت، نموکرد، گرفته شده است.(فیومی، ۱۳۸۰، ص۲۱۷) همچنین تربیت از کلمه (رب) به معنی مالک، سید، و مربی اشتقاق می‌یابد و این گونه معنی می‌شود: انجام وظیفه کردن به شیوه‌ی نیکو و پسندیده و در معنای اصطلاحی پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن. (مطهری:۵۶/۱۳۶۷) تربیت عبارتست از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به سوی هدف و کمال مطلوب به تدریج حرکت کند.

اهمیت دوستی

دوست خوب یکی از نعمت‌های بزرگ الهی و پناهگاه انسان و آرامش بخش دل و روان است. وجود دوست حقیقی در این جهان پرتلاطم یکی از نیازهای هر انسانی است. کسی که از نعمت دوست مهربان محروم باشد، احساس غربت و تنهایی می‌کند. یکی از بهترین خوشی‌های زندگی، رفت و آمد و گفت‌وگوهای دوستانه است که غم را می‌زداید و به انسان نیرو می‌بخشد. از حضرت موسی بن جعفر (علیه‌السّلام) پرسیدند: «بهترین وسیله آسایش در دنیا چیست؟ فرمودند: منزل وسیع و دوستان زیاد.» (مجلسی:۱۷۷/۱۳۷۰)

انسانی که در انتخاب دوست توانا باشد در زندگی سعادتمند و پیروز خواهد بود و اگر نتواند با کسی دوست شود نشانه ضعف وی است. امیرالمومنین علی (علیه‌السّلام) می‌فرمایند: «عاجزترین مردم کسی است که از به دست آوردن دوست ناتوان باشد.» (دشتی:۱۰۳۹/۱۳۷۹) همچنین می‌فرمایند: «فقدان دوستان، یک نوع غربت و تنهایی است».(مجلسی:۱۷۷/۱۴۰۳)

اگر انسان دوست نیک‌صفت و خوش‌اخلاق داشته باشد، از خوبی‌های او پیروی خواهد کرد و اگر رفیق بد نصیبش گردد، از بدی‌های او سرمشق خواهد گرفت و چه بسیارند جوانان پاک و بی‌گناهی که به وسیله دوستان فاسد به وادی فساد کشیده شده‌اند و دنیا و آخرتشان تباه گشته است. پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلّم) می‌فرمایند: «انسان بر راه و روش دوست و همنشین، خو می‌گیرد.» (کافی:۳۷۵/۱۳۷۷)

حضرت امام صادق (علیه‌السّلام) از حضرت مسیح (علیه‌السّلام) نقل می‌کنند: «حواریون حضرت عیسی (علیه‌السّلام) به ایشان عرض کردند: یا روح الله با چه کسانی همنشینی و دوستی کنیم؟ حضرت در جواب فرمودند: با شخصی همنشینی کنید که سه ویژگی داشته باشد: ۱ـ دیدن او تو را به یاد خدا بیاندازد. ۲ـ سخن او علم تو را بیشتر کند. ۳ـ عمل او تو را به آخرت ترغیب کند.» (مجلسی:۱۴۰۴ق/۳۲۲)

آیات قرآن کریم در مورد دوست و همنشین بد

قرآن کریم در باب این موضوع آیاتی دارد که در سه بخش قابل بررسی است: نخست آیاتی که درباره همنشینی شیطان با غافلان از یاد خداست، ولی تاثیر همنشین بد را در اخلاقیّات و در سرنوشت هر انسانی روشن می سازد.

لذا در آیه ی شریفه می فرماید: « وَمَنْ یَعْشُ عَنْ ذِکْرِ الرَّحمنِ نُقَیِّضْ لَهُ شَیْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرینٌ؛ هر کس از یاد خدا روی گردان شود شیطان را بر او مسلّط می سازیم که همواره قرین و همنشین او باشد.» (سوره زخرف، آیه۳۶) سپس نقش این قرین سوء (همنشین بد) را چنین بیان می‌کند که آنها، یعنی شیاطین، راه هدایت و حرکت به سوی خداوند را به روی آنها می‌بندد و آنها را از رسیدن به این هدف مقدّس باز می‌دارد و غم انگیزتر، این که در عین گمراهی گمان می‌کنند که هدایت یافته اند؛ «وَاِنَّهُمْ لَیَصُدُّوْنَهُمَ عَنِ السَّبیلِ وَیَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ» (سوره زخرف، آیه۳۷) سپس به نتیجه آن پرداخته و می‌گوید: روز قیامت که همه در محضر الهی حاضر می‌شوند و پرده ها کنار می‌رود و حقایق فاش می‌شود، این انسان گمراه خطاب به دوست اغواگرش روی کرده، می‌گوید ای کاش فاصله میان من و تو فاصله مشرق و مغرب بود، چه همنشین بدی هستی؛ «حَتّی اِذا جاءَنا قالَ یا لَیْتَ بَیْنی و بَیْنَکَ بُعْدَ الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرینُ»(زخرف، آیه ۳۸)

قرآن دوستان و معاشران انسان در هدایت یا گمراهی او بسیار از این تعبیرات به خوبی استفاده می‌شود، که همنشین بد می‌تواند انسان را بکلّی از راه خدا منحرف سازد؛ پایه های اخلاق را بر روی او ویران کند و واقعیّت ها را چنان دگرگون نشان دهد که انسان در عین گمراهی خود را در زمره هدایت یافتگان ببیند؛ و به یقین در چنین حالی هدایت و بازگشت به صراط مستقیم غیر ممکن است؛ و زمانی بیدار می‌شود و به هوش می‌آید که راه برگشت به کلّی بسته شده؛ حتّی از تعبیر این ها استفاده می‌شود که این همنشینان بد در آن زندگی ابدی نیز با او هستند و چه دردآور است که انسان کسی را که

رنگ پذیری انسان از محیط بسیار بالاست، معاشرت با افراد صالح، تأثیر مثبت و سازنده بر انسان می‌گذارد، همنشینی با دوستان بد و اشخاص آلوده و دل و اندیشه و رفتار انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

قرار گرفتن در فضای معطر، هر چند انسان عطر نزند، آدمی را خوشبو می‌سازد. «سعدی» به همین حکمت در گلستان اشاره کرده، آنجا که همنشینی «گِل» و «گُل» را مطرح نموده است که کمال همنشین، حتی در گل وخاک نیز اثر می‌گذارد. همچنان که عبور باد و نسیم از یک مزبله و لجنزار، نسیم را متعفن و بدبو می‌سازد و مشام را آزار می‌دهد، عبور نسیم از یک بوستان پر از گل و از یک گلستان معطر، مشام را روح و نشاط می‌بخشد. همنشینی با افراد، انسان را در حال و هوا و فضای همان خلق و خوی قرار می‌دهد.

نقش دوستی دردوران های مختلف زندگی

دوستی ها در تمام دوران های زندگی نقش مهمی در سلامت روانی، اجتماعی و حتی جسمی افراد دارند، از آن جمله:

دوران کودکی: دردوران کودکی، دوستی ها نقش بنیادینی در رشد اجتماعی و عاطفی کودک دارند.کودکان از طریق تعامل با همسالان خود مهارت های اجتماعی ابتدایی را می‌آموزند، از جمله اینکه چگونه با دیگران ارتباط برقرارکنند، چگونه مشکلات خود را حل کنند. روابط دوستانه در این دوران به کودک کمک می‌کند تا اعتماد به نفس پیدا کنند و احساس تعلق به گروه را تجربه کنند.

دوران نوجوانی: در دوران نوجوانی، دوستی ها به ویژه از نظر هویت سازی، استقلال شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و حمایت در برابر فشارهای اجتماعی بسیار مهم هستند.

دوران جوانی: در این دوران دوستی هابه عنوان یک منبع مهم حمایت اجتماعی و عاطفی باقی می‌مانند و در بسیاری از موارد تبدیل به روابط صمیمی تر و دائمی تر می‌شوند.

دوران میانسالی: در این دوران روابط دوستانه می‌تواند به آن ها کمک کند تا از نظر عاطفی و اجتماعی احساس رضایت بیشتری داشته باشند. دوستان به عنوان یک منبع حمایت عاطفی و اجتماعی عمل می‌کنند، به ویژه هنگامی که فرد در حال مدیریت تغییرات بزرگی مانند ازدواج، والد بودن یا تغییرات شغلی است.

دوستی در دوران پیری و کهنسالی: در این برهه دوستی ها به یکی از ارکان مهم در حفظ سلامت روانی و جسمانی تبدیل می‌شوند. از آنجا که افراد مسن معمولاً با کاهش فعالیت های اجتماعی و تنهایی مواجه هستند، دوستی ها می‌توانند به کاهش احساس انزوا و افسردگی کمک کنند.

دوستی در عصردیجیتال: با ظهور فناوری و رسانه های اجتماعی، شیوه های دوستی تغییرکرده است. امروزه افراد می‌توانند از طریق اینترنت با دوستان خود ارتباط برقرارکنند، اما این روابط ممکن است از لحاظ عاطفی و اجتماعی کیفیت کمتری داشته باشند. ایجاد تعادل بین دوستی های واقعی و مجازی اهمیت زیادی دارد. افراد زیادی از طریق فضای مجازی به ابتذال و انحراف کشیده شده اند. پس باید این نوع از دوستی ها کنترل شده باشند.

چرا انسان به دوست نیازمنداست؟

۱ـ نیاز به احساس تعلق : وقتی فردی در جمع دوستان خود باشد، احساس امنیت و اطمینان بیشتری می‌کند. ۲ـ تبادل عاطفی و همدلی: دوستی ها به انسان این فرصت را می‌دهند احساسات خود را با دیگران به اشتراک بگذارند . ۳ـ کاهش استرس و اضطراب: وجود دوستان نزدیک در زندگی باعث می‌شود که انسانها در زمانهای فشار و استرس احساس امنیت کنند. ۴ـ تشویق به رشد فردی و اجتماعی: روابط دوستانه سالم می‌تواند شخص را به چالش بکشند، تا به سمت بهبود خود رفته، به اهداف زندگی اش نزدیکتر شوند. ۵ـ افزایش خوشبختی و رضایت از زندگی ۶ـ حمایت اجتماعی در بحران ها ۷ـ تقویت سلامت جسمی و روانی ۸ ـ مواجهه با مشکلات و چالشها به صورت مشترک ۹ـ تقویت اعتماد به نفس ۱۰ـ آموزش مهارت های اجتماعی. در نهایت، دوستی ها یک نیاز بی چون و چرا در زندگی انسانها هستند. این روابط نه تنها باعث می‌شوند که انسان ها از احساس تنهای رهایی یابند، بلکه آنها را قادر می‌سازنند تا با مشکلات زندگی روبرو شوند، رشد کنند و به شادمانی و موفقیت های بیشتری دست یابند.

نقش دوستی درسلامت جسمانی

دوستی ها نه تنها بر سلامت روانی بلکه برسلامت جسمانی افراد نیز تاثیرات زیادی دارند.

۱– کاهش فشارخون و تقویت سلامت قلب**:** تحقیقات نشان داده اندکه افراد با روابط اجتماعی قوی تر و دوستان نزدیک معمولا فشارخون پایین تری دارند.

۲– تقویت سیستم ایمنی بدن: وقتی فردی روابط دوستانه سالم و حمایتی داشته باشد، سطح هورمون های استرس در بدنش کاهش می‌یابد و این می‌تواند سیستم ایمنی بدن را تقویت کند.

۳- تشویق به فعالیت بدنی وورزش۴- بهبودخواب وکاهش بی خوابی۵- کاهش ریسک بیماریهای مزمن۶- افزایش طول عمر۷ـ کاهش سطح التهاب بدن۸- پیشگیری ازآسیب های روانی وجسمانی ناشی ازتنهایی۹- مراقبت درمواقع بیماری۱۰- بهبودسلامت روانی وجسمانی باروابط مثبت

نتیجه گیری:

انتخاب دوست هنراست و هنر بزرگتر، نگهداشتن دوست است. مهمتر از همه این ها معیار درست در انتخاب دوست است. با توجه به آیات و روایات، از این مقاله این چنین می‌توان نتیجه گرفت که دوست تاثیر بسیارعمیقی در روح و روان انسان می‌گذارد. گاهی صالح ترین افراد، قربانی معاشرت با دوستان ناباب می‌شوند، گاهی هم انسان های خطاکار و آلوده در اثر همجواری با افراد خودساخته و پاک، عطر دل انگیز صداقت و پاکی و دینداری آنان معطر می‌شوند و راهی نو در پیش می‌گیرند. دوستی ها نقش بنیادینی در تربیت انسان از دوران کودکی تا پیری ایفا می‌کنند. روابط دوستانه به افراد کمک می‌کند تا با چالش های مختلف زندگی مقابله کنند، احساس امنیت و تعلق داشته باشند و رشد شخصی و اجتماعی خود را ادامه دهند. دوستی ها نه تنها به عنوان یک منبع حمایت عاطفی در روزهای سخت عمل می‌کنند، بلکه در تقویت اعتماد به نفس، کاهش استرس و افزایش انگیزه هم نقش بسیار مهمی دارند. بنابراین سرمایه گذاری در یک رابطه دوستانه سالم و حفظ آن می‌تواند به عنوان یکی از ارکان اصلی برای دستیابی به یک زندگی سالم، شاد و موفق در

نظرگرفته شود. جادارد در مقالات دیگر به موضوع مهم دوست و نقش آن در تربیت، زندگی و سرنوشت انسان پرداخته شود.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱- آمدی، ابوالفتح، ۱۳۷۶، **غررالحکم و درر الکلم**، بی جا، دارالکتب الاسلامیه.

۲-ابن منظور، محمدبن مکرم، ۱۳۷۸، **لسان العرب**، بی جا.

۳-انصاریان، حسین، ۱۳۸۳، **معاشرت**، قم، دارالعرفان.

۴-حرانی، حسین بن شعبه، بی تا، **تحف العقول**، بی جا.

۵-حرعاملی، محمدبن حسن، ۱۳۷۲، **آداب معاشرت از دیدگاه معصومین**، مشهد، بنیادپژوهش های اسلامی.

۶-دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، **لغت نامه**، تهران، انتشارات تهران.

۷-ری شهری، محمد، ۱۳۸۸، **میزان الحکمه**، تهران.

۸-شیخ طوسی، محمدبن حسن، بی تا، **الامالی**، بی جا.

۹-شیخ مفید، محمدبن نعمان، ۱۴۱۳ه.ق، **الاختصاص**، بی جا.

۱۰-صمدی، علی اکبر، ۱۳۸۷، **نقش دوست در سرنوشت انسان**، قم، مسجدمقدس جمکران.

۱۱-قمی، ملامحمدطاهر، بی تا، **سفینه النجاه**، بی جا.

۱۲-کاشفی، محمدرضا، ۱۳۷۶، **برگزیده از کتاب آیین مهرورزی**، تهران، تبلیغات اسلامی.

۱۳-کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۳۷۵، **اصول کافی**، قم، دارالثقلین.

۱۴-متقی هندی، علاالدین علی بن حسام، بی تا، **کنزالعمال**، بی جا.

۱۵-مجلسی، محمدتقی، ۱۳۵۶، **بحارالانوار**، تهران، اسلامیه.

۱۶-مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۷، **اخلاق در قرآن**، قم، مدرسه الامام علی بن ابیطالب (علیه السلام).

۱۷-مطهری، مرتضی، ۱۳۶۷، **تعلیم و تربیت در اسلام**، تهران، صدرا.

۱۸-موسوی همدانی، سیدمحمدباقر، ۱۳۷۴، **ترجمه تفسیرالمیزان**، قم، دفترانتشارات اسلامی جامعه مدرسین.